

„Fabrica ecclesiae”: organizacja budowy kościołów w krajach nadbałtyckich w późnym średniowieczu (XIII-XVI wiek)

Jednym z najważniejszych czynników kształtujących formę budowli gotyckich był sposób administrowania pracami budowlanymi. Za prace te odpowiadał **zarząd specjalnego funduszu kościelnego, nazywanego *fabrica ecclesiae***. Składał się na niego nieruchomy majątek kościoła oraz wszelkie wpływy z ofiar, fundacji, oraz transakcji o charakterze kredytowym. Instytucja fabryki kościoła wykształciła się na zachodzie Europy w XII wieku, zaś w krajach nadbałtyckich pojawiła się wraz z lokacjami miast i wsi na prawie niemieckim, wraz z napływem osadników z terenów Świętego Cesarstwa Rzymskiego. **Fabryki kościelne były instytucjami powszechnymi**: istniały niemal przy wszystkich kościołach – katedrach, kolegiatach, kościołach parafialnych w miastach i na wsi, w klasztorach oraz w instytucjach szpitalnych. Zjawisko to zostało jak dotąd przebadane w odniesieniu do katedr zachodniej Europy oraz miejskich kościołów parafialnych w zachodnich i południowych Niemczech, natomiast **wciąż bardzo mało wiadomo o działalności fabryk kościelnych w krajach nadbałtyckich** oraz regionach położonych na wschód od Łaby, nawet w największych miastach.

Projekt ten będzie poświęcony **interdyscyplinarnym badaniom instytucji *fabricae ecclesiae* w XIII–XVI wieku** (do momentu wprowadzenia reformacji) **w krajach nadbałtyckich**: w północnych Niemczech, w Polsce, w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach, Inflantach oraz Szwecji. Przedmiotem zainteresowania będzie działalność fabryk kościelnych w zakresie wszelkich spraw architektonicznych, czyli związanych z planowaniem i prowadzeniem budowy kościoła oraz jego bieżącym utrzymaniem i naprawami. Celem projektu jest zdobycie nowej wiedzy na temat funkcjonowania tego typu instytucji oraz wykazanie ich kluczowego znaczenia w procesie powstawania kościołów gotyckich tej części Europy. Celem długofalowym projektu jest przywrócenie świadomości niegdysiejszego istnienia fabryk kościelnych szerokiemu gronu badaczy przeszłości, miłośników sztuki i dzisiejszych użytkowników gotyckich kościołów obszaru nadbałtyckiego.

Podstawowym założeniem metodologicznym projektu, nowatorskim na tle dotychczasowej literatury, jest **konieczność łącznego wykorzystania metod dwóch dyscyplin: historii** (badania źródeł pisanych, wydanych, jak i archiwalnych: zwłaszcza rachunków i ordynacji kościelnych, umów z wykonawcami prac budowlanych, wszelkich wzmianek o *fabricae ecclesiae* i jej zarządcach) oraz **historii sztuki** (analizy ukształtowania budowli, ich dekoracji i wyposażenia), w ścisłej współpracy wykonawców reprezentujących obie te dyscypliny. Istotne też będzie **uwzględnienie zagadnień z zakresu historii prawa**, zwłaszcza odnoszących się do prawa kanonicznego, prawa patronatu oraz prawa miejskiego. **Główna hipoteza robocza projektu** zakłada, że w całym wybranym tu makroregionie Europy **funkcjonowały fabryki kościelne o wykształconej strukturze organizacyjnej**, które odpowiadały za wszystkie kluczowe decyzje związane z ukształtowaniem budowli kościoła. Fabryki te pod względem zarządu różniły się jednak w zależności od instytucji – w większości katedr i klasztorów (choć nie we wszystkich) kierowane były przez kanoników lub zakonników, zaś w kościołach parafialnych pozostawały w rękach świeckich ***vitrices* (churchwardens)**, zależnych od rady mejskiej. W świątyniach miejskich to właśnie ci ostatni, a nie prawni patroni kościoła (właściciele *ius patronatus* – the right of advowson, sformułowanego za pontyfikatu Aleksandra III, 1159–1181), mieli zazwyczaj decydujący głos w zakresie planowania formy budowli oraz jej architektonicznej realizacji. Zdarzały się jednak wyjątki od tej reguły oraz regionalne różnice w funkcjonowaniu fabryk kościelnych, i to właśnie będzie przedmiotem planowanych tu badań.

Dzięki badaniom zaplanowanym w niniejszym projekcie instytucja późnośredniowiecznej *fabrica ecclesiae* w krajach nadbałtyckich uzyska wszechstronne opracowanie w ujęciu lokalnym i transregionalnym oraz w ogólnoeuropejskiej perspektywie porównawczej. Ukazane zostanie znaczenie fabryk kościelnych dla ówczesnych społeczeństw oraz ich rola w życiu parafii oraz miasta. Przedmiotem namysłu będzie też ich znaczenie w dynamice rozwoju budownictwa kościelnego XIII–XVI wieku, co pozwoli poszerzyć rozumienie historycznych procesów kształtujących dzieje architektury.